

A szimbólumok hatalma Közép-Európában

Amikor egy-két évvel ezelőtt a konzervatív magyar kormány úgy döntött, hogy Szent István koronáját átszállíttatja a Magyar Nemzeti Múzeumból a Parlament épületébe, lépését sokan, főként a baloldali és liberális közvélemény és média hevesen bírálta. Magyarország államformája köztársaság, érveltek többek között az ellenzők. A vita hevében elhangzott az az érv is, hogy a brit koronát sem a brit parlament épületében őrzik, jóllehet az Egyesült Királyság, mint a neve is mutatja, monarchia. Továbbá az is, hogy a magyar korona átszállítása a Parlamentbe sértheti a magyarokkal szomszédos népek érzékenységét, mivel a Szent Korona a történelmi, az úgynevezett Nagy-Magyarország kísértetét idézheti fel bennük. Vagyis döntésével a magyar kormány határrevíziós céljaira utal, igaz, burkoltan, ámde így is jól érthetően. Summa summarum: történelmi rekvizitumok helye igenis a múzeumban van, és nem másutt. Ha nem vigyázunk, a kísértetek föltámadhatnak, és megzavarhatják az ország belső és külső békéjét egyaránt.

Az azóta eltelt idő bebizonyította, hogy az egész akkori indulatos polémia nem volt több viharnál egy pohár vízben. Egyik múltó epizódja a konzervatív-tradicionalista és a liberális-baloldali közvélemény évtizedek óta tartó iszapbirkózásának. Mert azt tudni lehetett akkoriban is, hogy Magyarországon sem a parlamenti pártok között, sem a Parlamenten kívül nincs egyetlen olyan számottevő politikai erő sem, amely a monarchikus államforma restaurációját kívánná. Az az érv sem állja meg a helyét, mely szerint komoly, szélesebb választói támogatást élvező politikai csoportosulás határrevízióban törné a fejét. Néhány szélsőséges pártot és mozgalmat leszámítva, a magyar politikai spektrumnak mind a jobb- mind a baloldala többször is világosan és egyértelműen kinyilvánította, hogy az európai uniós csatlakozásban érdekelt, s így vélekedik a magyar választópolgárok döntő többsége is. Ahhoz, hogy megérthessük a korona átszállítása körül fellobbant vita hátterét, mindenekelőtt azt kell megértenünk, miben más a jelképek szerepe és súlya Közép- és Kelet-Európa államaiban, mint tőlük nyugatabbra.

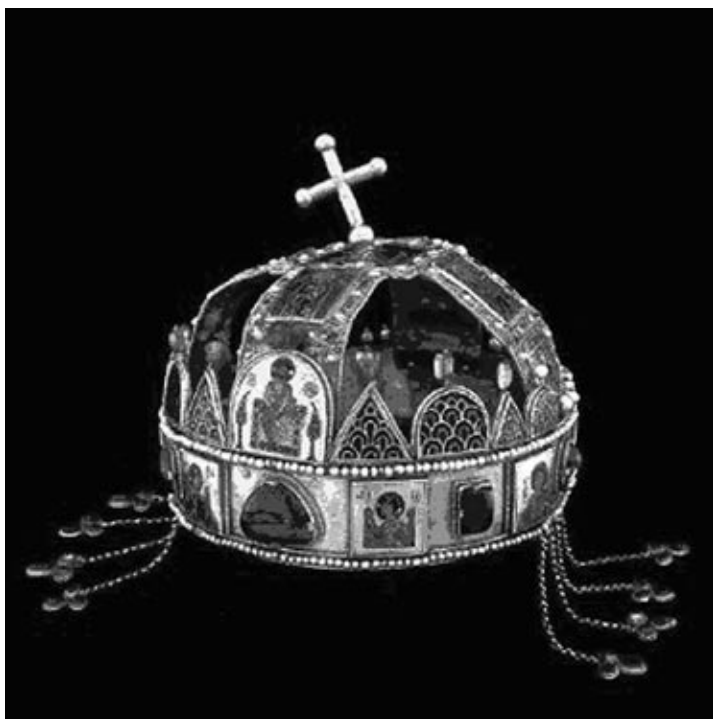
Bármilyen esetben a térségben történik, azonnal és akaratlanul két síkra vetül ki. Nevezzük az egyiket a napi politika és közélet pragmatikus síkjának, a másikat pedig afféle jelképes-metaforikus síknak. Nyugati szemlélő számára ez a két síkon történő mozgás zavarba ejtő lehet, mivel Nyugat-Európában a jelképek mitikus kisugárzása nem hatol be olyan mértékben és intenzitással a politikai és közéleti szférába, mint nálunk, az Oderától és a Lajtától keletre. Nálunk az úgynevezett reálpolitikai döntések nemcsak pragmatikus hasznosságuk felől méretnek meg, hanem a nemzeti mitológia jelképes-metaforikus világa felől is. Ezt ismerhette föl az amerikai politika is, amikor az 1945-ben nyugatra menekített magyar koronát 1978-ban Cyrus Vance, akkori USA-külgügyminiszter kíséretével visszajuttatta Magyarországra. Ezt nyilvánvalóan nem nagylelkűségi rohamában tette, hanem nagyon is pragmatikus politikai megfontolásból. Vagyis többről volt itt szó, mint gesztusról. A korona a magyar állami függetlenség szimbóluma immár ezer éve, s ez a jelentése burkolt üzenet is volt a magyar nép számára az akkori hidegháborús világpolitikai kontextusban. Amerika fölismerte, hogy bizonyos történelmi helyzetekben a jelképek konvertálhatókká válnak a napi politikában is.

Az én értelmezésemben a Szent Korona nem egyházi, de nem is nemzeti jelkép, noha ezek az attribútumok nem választhatók el tőle. Mégis úgy gondolom, a korona elsősorban a magyar államiság, a magyar állami szuverenitás jelképe, s annak tekinthető ma is, jóllehet az ország államformája ma köztársaság. Hányatott sorsa az ország hányatott sorsát is kifejezte. II. József császárt a magyar nemzet nem tekintette legitim uralkodójának, mivel nem koronáztatta meg magát vele. A magyarok kalapos királynak csúfolták maguk között. Emögött nem csupán a magyar nemesség valamiféle megátalkodott maradiságát kell keresnünk, hanem az állami szuverenitás féltését is. Amikor a koronát rejtkehelyen elásták vagy külföldre csempészték, ez azt jelentette, hogy megszűnt a magyar állami szuverenitás. A magyar, a cseh, a lengyel állam történelme az elmúlt négy száz évben a ciklikusan elveszített, majd visszanyert szuverenitás történelmeként is olvasható. Amikor tehát a magyar kormány úgy döntött, hogy a Parlamentben helyezi el a koronát, ezzel jelképesen is kifejezte azt a tényt, hogy a rövid német és a hosszú szovjet megszállás után az ország újra visszanyerte függetlenségét és szuverenitását. Emögött nacionalizmust vagy

– horribile dictu – irredentizmust szimatolni az empátia hiányáról tanúskodik. Elismerem, nem várható el egy brit, francia, spanyol vagy holland állampolgártól, hogy jártas legyen a német és orosz birodalmak közé ékelődött, többnyire kis államok és nemzetek kusza történelmének zezugaiban. Az viszont nehezen érthető, ha ezeknek a kis országoknak a polgárai értetlenkednek vagy nyilvánítják ki averziójukat amiatt, hogy más polgártársaik ragaszkodnak bizonyos tradíciókhoz. Ezzel lehetővé teszik, hogy a nemzeti szimbólumokat teljes mértékben a maguk számára sajátítják ki a térség konzervatív és szélsőjobboldali pártjai és mozgalmi. Lehetővé teszik, hogy azok a nemzeti szimbólumokkal visszaéljenek, s azoknak a konzervatívabb beállítottságú polgároknak a rokonszenvét is elnyerjék, akiktől máskülönben távol áll a nacionalista handabandázás, távol állnak a szélsőségek és a más véleményekkel szembeni intolerancia.

Ezzel kapcsolatban hadd említsek meg csupán egyetlen, de jellemző példát. A magyar Parlamentből nemrég kihullott szélsőjobboldali párt egyik-másik képviselője előszeretettel mutatkozott a nyilvánosság előtt régi magyar viseletben, az úgynevezett Bocskai-ruhában. Amikor ennek a pártnak az elnöke egy más alkalommal öltönyt és nyakkendőt viselt, az egyik kitudó magyar baloldali költő és publicista epésen jegyezte meg egyik cikkében, hogy az illető ezúttal „európai” ruhában jelent meg. Mintha a Bocskai-ruha nem lenne európai? Ilyen alapon a skót nemzeti viseleten is élcelődhetnénk, s az sem lenne kevésbé ízléstelen. Ahogy ízléstelenség – s ez is megtörtént – országosan ismert politikus szájából olyasmint hallani, hogy a magyar királyi korona svájcisapka. Ezek a verbális lapszusok éppen azoknak ártanak a legtöbbet, akik elkövetik, s azt a benyomást erősítik a közvélemény egy részében, hogy a magyar baloldal és a liberálisok számára közömbösek a nemzeti hagyományok. Ez persze nem igaz, de ilyen precedensek után nehezebb fáfolni.

Az EU-hoz csatlakozni készülő államok politikai és intellektuális elitjének jeles képviselői előszeretettel hangoztatják, hogy államuk, népük mindig is Európa része volt, immár több mint egy évezrede az. Ez kétségtelenül igaz. Ám látni kell azt is, hogy az Oderától és a Lajtától keletre húzódó területek népeinek és államainak történelme nagyon szignifikáns különbségeket is mutat a jelenlegi EU-tagországokkal összehasonlítva. Itt nem alakultak ki világbirodalmak, de még nagyhatalmak sem (legfőlegbb regionális értelemben, mint a középkori Magyarország vagy a kora újkori Lengyelország), ezek az államok és népek nem gyarmatosítottak, őket ellenben annál gyakrabban gyarmatosították erősebb szomszédjaik. Polgári fejlődésük megkésett, a társadalom különböző rétegei közötti

szociális, életmódbeli és kulturális különbségek jóval markánsabbak és mélyebbek, mint a nyugat-európai társadalmakéi. Ez alól talán csak Csehország és Szlovénia képez némi kivételt. Mindez nem kevés frusztrációnak a forrása, s a megkésett nemzeti romantikáé is. Az itteni társadalmak széles rétegeiben lehet még ma is népszerűsége szert tenni egy kis romantikus nemzeti retorikával. A német, majd a szovjet megszállás emléke túlságosan közel van még ahhoz, hogy az ilyen retorika hatásos lehessen.

Hatalomátvételüket követően Magyarországon, de többé-kevésbé a többi szovjetcsatlós-államban is a kommunisták nagy szenvedéllyel láttak hozzá minden olyan jelképnek az üldözéséhez, amely ezeket a népeket a saját nemzeti és kulturális tradícióira, hajdani függetlenségükre emlékeztette. Fanatizmusukban odáig mentek, hogy nemcsak új állami címert kreáltak, nemcsak a nemzeti ünnepeket törölték el vagy keresztelték át, nemcsak a hadsereg és a rendőrség uniformisait szabták át szovjet mintára, nemcsak karácsony és húsvét második ünnepét nyilvánították munkanappá, hanem az élet szinte minden szegmensét felforgatták. Mai fiatalok számára egészen szürreálisnak tűnik, hogy például még a futballcsapatok nevét is át keresztelték, hogy azok se emlékeztessenek a régi világra. Mintha egyik napról a másikra a Chelsea-t vagy az Arsenalt át keresztelnék Vörös Lobogóra és Robin Hoodra, vagy a Bayern Münchent Vörös Lokomotívra. Nem véletlen, hogy az 1956-os magyar forradalom első napján a tüntetők

kitépték a nemzeti zászló közepét éktelenítő sztalinista címert. Ez a lyukas zászló is jelkép lett mára. A forradalom mellett arra is emlékeztet, hogy ez a forradalom az elorzott, meggyalázott, betiltott jelképek visszaszerzéséért is folyt. Ennek is köszönhető, hogy a forradalom leverésére következő Kádár-rendszer óvatosabban és tapintatosabban bánt a nemzeti jelképekkel, tudván, hogy a nemzet emlékeztétét nem lehet egészen kigumizni. Ők a szimbólumokat, látva, hogy megsemmisítésük lehetetlen, megpróbálták kisajátítani, s ily módon összebékíteni a kommunista mitológiát a nemzetivel.

A közép-európai és a balti térség államainak küszöbönálló csatlakozása az EU-hoz új fejezetet nyit ezekenek az államoknak a történelmében. Lezárja a hosszúra nyúlt átmenetet, a posztkommunista korszakot, és új kihívásokkal fog szembesíteni bennünket. Ebben az új helyzetben a jelképek szerepe is ártékelődhet. A közép-európai és a balti országok polgárainak a többsége egyszerre kívánja is a csatlakozást meg egy kicsit tart is tőle. Kívánja, mert a jobb és kulturáltabb élet lehetőségét látja ezáltal megvalósíthatónak, másfelől tudomásul kell vennie, hogy a csatlakozás következményeképpen szuverenitásának egy részét át kell ruháznia Brüsszelre. Viszont a csatlakozás olyan biztonsági garanciákat nyújt ezeknek az országoknak, amilyenekre egyedül vagy egy szűkebb, regionális együttműködés keretében nem tehet szert. Akár jelképesnek is tekinthetjük, hogy csatlakozásuk egybeesik egy új évezred kezdetével.

Mihez kezdünk tehát az új évezred kezdetén az előző évezred szimbólumaival? Különös tekintettel arra, hogy Európában a nemzetállamok kora, s vele a nacionalista viszálykodás is elmúlófélben van. Az integráció olyan kényszer, amely nélkül Európa óhatatlanul lemaradna a nagyhatalmak versenyében, s csak mint a nyugati civilizáció múzeuma lenne érdekes a jövő generációi számára. Felejtjük el a múlt évezred szimbólumait, dobjuk ki, mint hasznavehetetlen kacatot? Nem hiszem, hogy ez okos dolog lenne. Európa az integráció alatt és után is a különböző nyelveket beszélő, kultúrák tarka sokaságával rendelkező, egyben-másban eltérő tradíciókat hordozó nemzetek közössége marad. Ezt a sokszínűséget uniformizálni lehetetlen. A közös érdekek és a közös civilizációs gyökerek lehetővé teszik az európai ember számára, hogy ne csak tolerálja a kulturális sokszínűséget, hanem ápolja és őrizzze is meg azt. Európa, Amerikával ellentétben, nem a nemzetek olvasztótégelye. A jelképeknek az eltérő tradíciók megőrzésében továbbra is fontos szerep juthat. A jelképektől nem félni kell tehát, hanem meg kell tisztítani őket a rájuk rakódott nacionalista és egyéb ideológiai hordalékoktól. Ne akarjuk újratereíteni a világot – ez a kommunistáknak sem sikerült. A tradíciók ismerete és kritikus tisztelete nélkül elképzelhetetlen az értelmes jövő. ■